

WODC-lezing 2003

Veiligheid door repressie: emotie of verstand?

prof. mr Ybo Buruma (KU Nijmegen)¹

Uitgesproken donderdag 13 februari 2003, Pulchri Studio, Den Haag

¹Graag dank ik Piet-Hein Peeters voor de intensieve discussies die we over de tekst voerden.

Wat bezielde de succesvolle effectenmakelaar Dirk de Groot toen hij als verdachte van fraude de officier van justitie Tonino in de zittingszaal besprong? Wat zag de rechtbankpresident die Jorien van den Herik, voorzitter van voetbalclub Feyenoord, toevoegde: "Ik heb zitten kijken en ik zie dat u vol zit. Ik heb zelfs het gevoel dat u aan het overlopen bent".² Wat ging er door het hoofd van die onbekende automobilist heen, toen hij met drie glazen op tegen een geparkeerde auto opreed en doorreed. Wat dacht de winkelbediende die de winkeldief, de cafébezoeker die de belager van zijn vriendin, de voetballer die de onsportieve tegenstander een klap gaf? Wat bewoog deze verdachten?

Die vraag wordt in de publieke opinie sinds het slot van de 20ste eeuw nog slechts zelden gesteld. Niet langer beschouwen wij ons in de eerste plaats als potentiële verdachten of potentiële daders, maar als potentiële slachtoffers en daarmee als consumenten van veiligheid. We zijn in de ban geraakt van een veiligheidsdenken, waarin de rechtsstaat niet meer primair gedefinieerd wordt door de wijze waarop de overheid ons tegemoet treedt, maar door de wijze waarop de overheid ons beschermt tegen onze medeburgers. In deze beschouwing zal ik proberen u te overtuigen van het belang van wetenschappelijke mogelijkheden om risico-inschattingen te maken om die bescherming te optimaliseren, maar zal ik u tevens voorhouden dat een zinvolle, professionele rechtshandhaving niet kan zonder oprechte interesse in verdachten en daders. Risico-inschatting als basis voor beleid; oogcontact als basis van professionaliteit.

1. Veiligheidsconsumenten

Onvrede is het gevolg van toegenomen misdaad, een culturele omslag, en twijfels over het strafrecht.

We zijn in de ban geraakt van het veiligheidsdenken. Hoe komt dat? Ik zal kort ingaan op enkele mogelijke oorzaken waarbij eigenlijk al dadelijk enige twijfel op zijn plaats lijkt om ons door dat veiligheidsdenken te laten meesleuren.

Is de onveiligheid wel toegenomen? Het aantal moorden en doodslagen blijft stabiel, de overige geregistreerde geweldsdelicten nemen toe en de vermogensdelicten nemen na een ietwat dalende tendens (zeker bij woninginbraken) weer iets toe (zeker bij autokraak, bedrijfsinbraak en zakkenrollen).³ Maar ja, de registratie is problematisch - de provincie Friesland bleek de gevaarlijkste provincie van ons land te zijn.⁴ Dat wel buitengewoon contra-intuïtieve feit is te begrijpen uit het gemak waarmee je in die provincie aangifte kunt doen: de verhouding tussen ondervonden en geregistreerde criminaliteit is daar anders dan in de Randstad. Toch is het niet zo dat de ondervonden criminaliteit al maar stijgt: die

²Algemeen Dagblad 12 oktober 2002; de verdachte is vrijgesproken.

³A. Slotboom, C. Wiebrens and A.C. Berghuis, Een 'kaart' van de misdaad, in J.L. de Wijkerslooth, Goed beschouwd, Jaarverslag Openbaar Ministerie 2001, Den Haag 2002.

⁴M. Zonneveld, Land van kleine angsten, Vrij Nederland 14 december 2002 onder aanhaling van een onderzoek van de Leeuwarder Courant.

nam af met dien verstande dat het risico om slachtoffer van geweld te worden toenam tussen 1995 en 1999 maar inmiddels is gestabiliseerd.

Zijn de onveiligheidsgevoelens wel toegenomen? Volgens het Sociaal en Cultureel Planbureau is dat gevoel al jaren vrij stabiel. 66% van de bevolking voelt zich veilig, de rest - vooral te vinden onder vrouwen, ouderen en laag opgeleiden - soms tot vaak onveilig.⁵ Deze cijfers lijken redelijk aan te sluiten bij die van het CBS, dat een lichte stijging van onveiligheidsgevoelens signaleert als gevolg van de aanslagen van 11 september.⁶

Doen politie en OM wel genoeg? Het aantal bij de politie bekend geworden zaken is verdrievoudigd sinds 1975 (van 453.000 naar 1.350.000 in 2001), maar terwijl in 1975 bijna een op de drie zaken werd opgehelderd, is dat nu nog niet een op de zes. Wel zijn er grote verschillen: zo werd 44% van de geweldsdelicten opgelost tegen 9% van de vermogensdelicten; Rotterdam en Den Haag doen het relatief slecht in verhouding tot Amsterdam en enkele rurale politieregio's. Van de bij het OM ingeschreven zaken leiden er nu meer tot een dagvaarding (53% tegen 40%), terwijl het aantal (kale) septs is teruggedrongen van bijna de helft tot iets meer dan 12%; dat was bijna 50% in 1974.⁷ De politie heldert relatief minder op, maar met de wel opgehelderde zaken wordt meer gedaan.

Ten dele is deze laatste conclusie te verklaren uit een grote klantgerichtheid van de politie jegens de veiligheidsconsumenten: er is in Nederland een hoog niveau van lichtere misdrijven (vandalisme, bedreiging) in vergelijking met andere landen,⁸ wat te herformuleren is als zouden wij meer ongewenstheden als misdrijf etiketteren en bij een vergelijking van strafdossiers uit 1986 en 1996 bleek dat wat vroeger beschouwd werd als lichte vormen van geweldpleging nu voor ernstig geweldsmisdrijf doorgaat.⁹ Door meer aandacht te besteden aan de per definitie makkelijker op te helderen bedreigingen en lichte geweldplegingen, en minder aan de per definitie moeilijker woninginbraken, lijkt de politie zich schuldig te maken aan een zure druiven-redenering: we intensiveren de opsporing van bedreigingen, want dat is belangrijk, *omdat* we inbrekers slecht kunnen oppakken.

De discussie over voormelde vragen roept - zeker gegeven de niet volstrekt dramatische ontwikkelingen die eruit blijken - op een iets hoger abstractieniveau de vraag op of er misschien achterliggende redenen zijn voor onze preoccupatie met het thema veiligheid. Zou dat nu echt alleen liggen aan het idee dat er meer delicten plaatsvinden en dat er tegen veel misdragingen - en zeker in sommige wijken - niet effectief wordt opgetreden? Boutellier heeft in zijn boek de Veiligheidsutopie een interessante poging gedaan die preoccupatie op andere wijze te verklaren.¹⁰ In het postmoderne culturele klimaat wordt er in brede kring aan gehecht te kunnen 'leven', te genieten terwijl de rush van onze adrenaline door de oren suist. Wij willen zelf zoveel mogelijk vrijheid beleven en tegelijkertijd willen we dat de overheid ons zoveel mogelijk beschermt tegen de al maar toenemende risico's die met die vrijheid en met onze welvaart samenhangt. Ik meen dat Boutellier die samenhang op plausibele wijze schetst.

⁵ J. de Hart (red.), *Zekere banden. Sociale cohesie, leefbaarheid en veiligheid*, SCP 2002/5, waaraan ook de opmerking over ondervonden slachtofferschap is ontleend.

⁶ Trouw 25 juni 2002.

⁷ De gegevens zijn ontleend aan het CBS Persbericht 27/9/2002, het Jaarverslag OM 2001 en de oude CBS-gegevens, gepubliceerd in Van delict tot straf; onder septs worden gerekend technische en kale beleidssepts. De beleidssepts in 1974 bedroegen 27.371 (op 126.000 ingeschreven zaken).

⁸ Goed beschouwd (2002).

⁹ M.M. Egelkamp, *Inflation von Gewalt*, diss. Groningen 2002

¹⁰ Hans Boutellier, *De veiligheidsutopie*, Boom Den Haag 2002.

Ik lees er een psycho-culturele beschrijving van collectief narcisme als duidend begrip van onze samenleving in - al gebruikt hijzelf die term niet. Narcisme wordt in de psychiatrie gekenmerkt door een paradoxale splitsing tussen twee tegengestelde zelfbeelden, een grandioos en een met schaamte vervuld, hatelijk zelfbeeld; daarbij wordt een wil tot vrijheid en een gevoel van speciaal zijn gecombineerd met het snel optredende gevoel van krenking wat tot woede-uitbarstingen kan leiden.¹¹ Maar zoals narcistische patiënten die hun therapeut willen beheersen en schuldgevoelens slechts zelden toelaten, niet gemotiveerd raken hun narcistische trekken ter discussie te stellen, zo wil de laat 20ste-eeuwse burger zijn overheid beheersen, anderen de schuld geven en zijn narcistische, explosieve combinatie van groothedswaan ('ik heb er recht op') en paranoia ('jij moet mij niet dissen') niet ter discussie stellen. Soms zal die overheid neen moeten zeggen en de narcistische patiënten teleur stellen. Er zijn zeker ook nog andere verklaringen voor de preoccupatie met veiligheid en onveiligheid te bedenken, minder op psycho-culturele veranderingen gericht. Het verlies van sociale cohesie kan een rol spelen. We joggen tegenwoordig alleen en zitten niet meer met de burens in de kerk. Dat hoeft niet alleen het gevolg hoeft te zijn van culturele veranderingen, maar ook de sociale en geografische mobiliteit van mensen speelt een rol - het begrip 'veilig thuis' heeft een beperkter betekenis gekregen.¹² En men zal onder ogen moeten zien dat onveiligheidsgevoelens ten aanzien van de interne veiligheid ('de veiligheid op straat') versterkt worden als reflex van gebeurtenissen met betrekking tot de externe veiligheid (oorlog, terrorisme) en de onveiligheid in de Risiko-Gesellschaft (voedsel, brand, verkeer, etc.).

De preoccupatie met veiligheid wordt doorgaans gecombineerd met ergernis over de rechtspraak. Sinds de jaren 70 hebben vooral twee ontwikkelingen kwaad bloed gezet en tot hevige sentimenten geleid. In de eerste plaats is er nog steeds het spookbeeld van de vormfouten. Het is waar dat - onder meer onder invloed van de eerste veroordeling van Nederland door het Europese Hof van de Rechten van de Mens in 1976 - de rechter zich sedert het eind van de jaren 70 een korte tijd krachtig is gaan opstellen als controleur van de overheid. Het strafprocesrecht diende sindsdien niet alleen tot bestraffing van schuldigen, maar ook ter '*policing the police*', om de woorden van de Utrechtse hoogleraar Peters aan te halen. Die aanpak heeft inderdaad enige tijd tot gevolg gehad dat echte boeven wegens vormfouten vrijuit gingen. Ondanks de Wet vormverzuimen van 1995 die daaraan een eind wilde maken, denken nog steeds veel mensen dat rechters boeven laten lopen omdat de politie de neus op een verkeerde plek snoot. Ten onrechte, maar er zijn nog steeds - zij het zeer incidenteel - voorbeelden: ik denk bijvoorbeeld aan de Rotterdamse vrijlating van enkele van terrorisme verdachte personen.¹³ In de tweede plaats is er kort na de introductie van de gedachte dat vervolging alleen moet plaatsvinden als dat in het algemeen belang is - in reactie op bijvoorbeeld de vervolging wegens lokaalvredebreuk van de Maagdenhuisbezitters - bij de politie de neiging ontstaan de toenemende bekend geworden criminaliteit het hoofd te bieden door politiesepots wegens capaciteitsoverwegingen. Ik denk dat die benadering nu aan de beurt is voor forse kritiek, waarbij een recent arrest van het Bossche Hof misschien de eerste steen is die geworpen wordt.¹⁴

¹¹J. Cullberg, *Moderne psychiatrie*, Baarn 1995, p. 195 wijst erop dat volgens velen de narcistische persoonlijkheden 'tegenwoordig' in aantal toenemen.

¹²Robert Putnam, *Bowling alone*, Simon & Schuster 2001 waarin de verminderde kracht van sociale verbanden wordt beschreven met als gevolg het verlies aan sociaal kapitaal en derzelve consequenties.

¹³Rechtbank Rotterdam 18 december 2002, LJN AF 2141.

¹⁴Hof Den Bosch 25 september 2002, NJ 2002, 605; daarover G. Corstens, *Een recht op strafrechtelijke bescherming?*, NJB 2003, p. 169.

Bij de onrustgevoelens kan ook nog een derde factor een rol spelen. Het tegenvallend politieresultaat wordt soms verklaard door gebrek aan bevoegdheden. Zeker rond de Parlementaire Enquête Opsporingsmethoden (zie. Van Traa) leefde die gedachte, maar als argument is het - zeker nu - onterecht. De hoeveelheden bevoegdheden van de politie zijn nog nooit zo groot geweest. Helaas: was het maar zo dat door het geven van meer bevoegdheden de resultaten echt zouden toenemen. Het ietwat doorgeschooten juridisch proceduralisme lijkt inmiddels zijn plaats te hebben afgestaan aan bestuurskundig proceduralisme. Planning, verantwoording en budgettering stellen inmiddels zulke bijzondere eisen, dat velen in het veld erover klagen aan het echte werk niet meer toe te komen. De korpschef maakt zich meer zorgen over de streefcijfers verkeersboetes dan over de woninginbraken; hij vergadert meer over het jaarverslag dan over de aanpak van boefjes. Dat geeft voeding aan het gevoel dat de verkeerde prioriteiten worden gesteld. Net als bij het juridisch proceduralisme liggen er goede gedachten aan dit proceduralisme ten grondslag, maar kan het doorschieten.

Het is niet mijn bedoeling over de oorzaken van de preoccupatie met veiligheid nu het laatste woord te zeggen. Feit is dat de onveiligheidsgevoelens er zijn en dat er op dit punt ergernis bestaat. Zo is een veiligheidsbehoefte geschapen. Hoe gereageerd wordt op die behoefte is het thema van deze beschouwing.

2. Politieke sentimenten

Sentimenten van links en rechts kleuren de beschouwingen en ontnemen het zicht op harde feiten.

De wijze waarop wordt gereageerd op de veiligheidsbehoefte van de burger wordt al heel snel gekleurd door politieke sentimenten. Daarbij worden politici en bestuurders nog steeds gehinderd door sentimenten uit het verleden. Links schoot lange tijd in een kramp als de term repressie viel en is nu van de weeromstuit bang om voor soft te worden gehouden. Rechts wil nog steeds afrekenen met de jaren 70, en wil niet erkennen dat met de verzakelijking van het welzijnsbeleid van de jaren 90 dat eigenlijk al is gebeurd maar dat die verzakelijking niets heeft bijgedragen aan het terugdringen van de misdaad. Zo kon het bijvoorbeeld gebeuren dat in naam van een vergroting van de effectiviteit en efficiency van de opsporing veel te kort werd ingegaan op de recente zedelijkheidswetgeving. Het gevolg is dat de Romeo van 17 die seks bedrijft met zijn Julia van 15 sinds het afgelopen najaar een strafbaar feit pleegt waarop acht of zes jaar gevangenisstraf staat (art. 245 en 247 Sr). U moet hopen dat dit wordt gedoogd. Ondanks de weezin tegen het gedogen en de waanzin van het verbod, hebben de politici het laten gebeuren.

Als ik ga pleiten voor rationele risico-inschatting als basis voor criminaliteitsbeleid, heb ik last van die sentimenten en de daarbij horende emoties. Toch heb ik even gearzeld of deze lezing nu wel 'Veiligheid door repressie: emotie of verstand?' moest heten.

In die titel klinkt een depreciatie van de emoties door. Toch is die niet bedoeld. De liberale Amerikaanse filosoof Martha Nussbaum gaf haar laatste boek de ondertitel *'The Intelligence of Emotions'*.¹⁵ Zij

¹⁵Martha C. Nussbaum, *Upheavals of Thought; the intelligence of emotions*, Cambridge UP 2001.

beschouwt daarin emoties als waardegeladen manieren om de wereld te begrijpen. Emoties geven een rechter, een politiemans of een maatschappelijk werker enige mogelijkheid om imperfecties van anderen te aanvaarden en kunnen hen brengen tot enig engagement. Compassie kan voor deze professionals belangrijk zijn. En voor de verdachte of de dader kunnen morele emoties als schaamte, schuld, berouw en spijt belangrijk zijn. Deze emoties kunnen de die van vandaag inspireren tot een andere levensstijl.¹⁶ Niettemin bedoelde ik de titel 'emotie of verstand' niet erg lovend voor de emoties. Emoties ontwikkelen verlangens die als het om negatieve emoties als woede, verdriet en weerzin gaat, kunnen leiden tot wraak, vendetta's en eigenrichting. Dat zijn resultaten waar rechtshandhavers niets mee op hebben (al is het mogelijk dat zij van mening verschillen hoe eigenrichting het best kan worden voorkomen).

Dat betekent niet dat we het belang van de emoties moeten ontkennen; een waarachtige beschouwing neemt emoties serieus bij het begrijpen en beoordelen van de werkelijkheid, maar laat zich door die emoties niet het perspectief ontnemen op wat als waarheid over die werkelijkheid te zeggen is. Uiteindelijk is de waarachtige beschouwing belangrijker - waarin ook andere gegevens en postulaten een rol spelen - omdat daarmee verschillende gegevens in onderling verband worden gebracht waardoor wij de werkelijkheid beter begrijpen. Maar die gegevens moeten wel kloppen.

Laat ik dat illustreren. Het is waar dat volgens tellingen van de politie het aantal moorden en gewelddadige doden in de vier grote steden opnieuw is gedaald,¹⁷ al kan iemand het belang van dat feit ter discussie stellen door bijvoorbeeld kritiek te leveren op de manier van tellen. Maar het ware feit dat de tellingen een neerwaartse trend uitwijzen kan zowel worden gebruikt in een waarachtig verhaal waarin wordt beweerd dat het met geweld wel meevalt als in een waarachtig verhaal waarin wordt gezegd dat dit nog niets zegt over meer alledaags geweld dan geweld met dodelijke afloop.¹⁸ Iets is waar of niet; en een waarheid kan worden gebruikt in verschillende, zelfs contraire beschouwingen. Een beschouwing over onveiligheid wordt echter irrationeel als aan waarheden - zoals het feit van de neergaande trend - op ongereflecteerde wijze wordt voorbij gegaan omdat de emotionele kleuring te overweldigend wordt.¹⁹

De emoties moeten niet het zicht op de waarheid ontnemen. Juist daartoe strekt de procedurele ordening van het strafproces. De jurist is er altijd van doordrongen dat maatregelen ter verhoging van de veiligheid bijna per definitie - wellicht met uitzondering van sommige technische maatregelen - gepaard gaan met inbreuken op de persoonlijke levenssfeer en/of de persoonlijke vrijheid. Dergelijke inbreuken zijn natuurlijk toelaatbaar. Maar vanwege de relatie tussen veiligheid en het inbreuk maken op vrijheid, moet de discussie daarover niet al te zeer worden gekleurd door angst, woede, verdriet en weerzin. Die emoties beïnvloeden verlangens en opvattingen over de feiten die van belang zijn in het denkproces over veiligheid. De jurist zal proberen die invloed door ordentelijke procedurele vereisten zoveel mogelijk te beperken.

¹⁶Richard Wollheim, On the So-Called Moral Emotions, in: idem, On the Emotions, Yale 1999, p. 148-224.

¹⁷De politiecijfers werden gepubliceerd in diverse kranten, zoals Algemeen Dagblad 2 januari 2002: Amsterdam zakte van 34 doden in 2001 naar 24 doden in 2002; Rotterdam-Rijnmond van 46 naar 43; Den Haag van 29 naar 14; en Utrecht van 13 naar 9.

¹⁸Verg. B. Williams Truth and truthfulness, Princeton UP 2002, p. 198

¹⁹In H.F.M. Crombag, P.J. van Koppen en W.A. Wagenaar, Dubieuze zaken, Amsterdam 1992 wordt eigenlijk gesteld dat het Nederlandse strafproces te vaak voorbijgaat aan wetenschappelijke waarheden.

Daarmee is al geïllustreerd, dat de manier waarop wij debatteren over veiligheid op zich al een heikele aangelegenheid is. Minister Donner sprak de in dat verband bij de behandeling van de begroting behartigenswaardige woorden: 'De wijze waarop wij thans over geweld spreken, over het onvermogen van de overheid en over het verlies van vertrouwen, heeft nog weinig met de realiteit te maken. Men versterkt elkaar onderling in overdrijving en het scheppen van verwachtingen.'²⁰

Ook ik zal proberen mij boven de politieke sentimenten te plaatsen en de emoties louter als op zich niet irrelevante feiten in de beschouwing te betrekken.

3. Rationele instrumentaliteit

Op de werkvloer heeft de grote nadruk op juridische, procedurele rationaliteit in het strafrecht de toepassing van sociaal wetenschappelijke, instrumentele rationaliteit in de weg gezeten.

De onveiligheidsgevoelens van de burgers zijn politiek vertaald in een toenemende roep om repressieve maatregelen. Hogere straffen, meer blauw op straat, een algemene identificatieplicht, het aanpakken van het recht op privacy. Het zijn allemaal ideeën die ik wil scharen onder de noemer '*feel good law*': het recht wordt gebruikt om de burger te behagen. Op zich mag dat in een democratie. Het gaat dan wel om de burger als potentieel slachtoffer. Jorien van den H, de doorrijder na een lichte aanrijding, de vader van de jongen die in een kroeggevecht verzeild raakte - ze willen allemaal een fatsoenlijke en rechtvaardige behandeling en terecht. Dat soort voorbeelden waarin burgers even geen veiligheidsconsument maar verdachte of dader zijn werpen een ander licht op de boutade dat 'de burger geen bezwaar tegen repressieve maatregelen kan hebben, als hij niets te verbergen heeft'. Het belang van faire (billijke) procedures staat wat dat betreft buiten kijf.

Als we een oordeel willen vellen over de rechtvaardigheid van een bepaalde beslissing in een concrete zaak, is het inmiddels gebruikelijk onderscheid te maken tussen de billijkheid van de uitkomst van een procedure en de billijkheid van de procedure als zodanig. Instrumentaliteit en rechtsbescherming. 't Hart en Foqué die een boek met die titel schreven benadrukten dat het woordje 'en' was gekozen; niet 'of'. Bij de procedure geldt de verdachte als te beschermen rechtssubject met een eigen wil en een eigen verantwoordelijkheid voor zijn daden. Maar met het oog op de uitkomst - instrumenteel - is het belangrijk rekening te houden met de invloed van door sociale wetenschappers bloot te leggen factoren waar mensen misschien geen verwijt van valt te maken - factoren die het risico dat zij een strafbaar feit gingen plegen drastisch hebben vergroot en factoren die van invloed zijn bij de beantwoording van de vraag wat een zinvolle interventie is. Ik doel dan op biologische, psychologische, of sociologische determinanten - deze factoren die men de betrokkene niet kan verwijten, leveren argumenten op die binnen het strafrechtelijke kader (normaliter) onbruikbaar zijn, hetgeen echter (juist vanwege de schuldloosheid ten aanzien van de aanwezigheid van die determinanten) niet afdoet aan de mogelijkheid om al naar gelang die determinanten verschillend te reageren op verschillende daders.²¹

²⁰ Aangehaald in Marc van den Eerenbeemt, Laten we elkaar niet gek maken, Volkskrant 16 november 2002.

²¹ Verg. Thomas Nagel, Concealment and Exposure & other essays, Oxford UP 2002, p. 114 e.v.

Een tweede onderscheid sluit hierbij aan. Dat heeft te maken met de verschillende denkwijzen van juristen en sociale wetenschappers. De contouren daarvan werden al uiteen gezet aan het eind van de 18e eeuw. De jurist is geneigd te geloven in de mogelijkheid van een individueel, authentiek leven van degenen die met elkaar sociale contracten aangaan en deze deugzaam naleven - het ideaal van Rousseau. Het is het beeld van de mens als harde kern van de samenleving, die is wie hij is en dat eigenlijk ook blijft. Op grond van dat beeld is een rechtvaardige samenleving te ontwerpen, zoals bijvoorbeeld John Rawls heeft gedaan, en kunnen we mensen aanspreken op wat ze doen en laten. We kunnen ze als gelijken in de ogen kijken. De sociale wetenschapper zal zich eerder kunnen vinden in de kritiek op het zojuist geschetste beeld van de schrijver van de Encyclopedie, Diderot.²² Deze meende dat mensen voortdurend reageren op de buitenwereld en veranderen, wat betekent dat hun labiele mentale toestand moet worden gestructureerd door de samenleving en door de omgang met andere mensen. Dat laatste beeld past bij onze huidige kennis over hoe de hersenen werken en verklaart de sociale dimensie van de constructie van wat we geloven, hoe we ons opstellen en wat we verlangen. We kunnen de ander definiëren in termen van sociaal-wetenschappelijke kenmerken en dus ook in termen van te verwachten risico.

Ik wil de tegenstelling niet laten verzanden in een discussie over het al dan niet gedetermineerde wezen van de mens. De Russische schrijver Varlam Shalamov zegt in zijn Verhalen over Kolyma dat mensen wezens zijn die niet gedefinieerd worden door hun zwakke lichaam, maar door hun koppige vasthoudendheid te blijven wie ze zijn. Ook uit andere kampervaringen weten we dat mensen zich ondanks hun ogenschijnlijk allesbepalende omstandigheden aan die omstandigheden willen en soms ook kunnen ontworstelen. Het beste beeld levert de bijbel. Toen Job bad voor zijn vrienden, ontworstelde hij zich daardoor aan zijn ellende, toonde zijn eigenlijke mens zijn en werd gered.²³ Maar we weten ook hoe moeilijk het is je aan je omstandigheden te ontworstelen. Zo kunnen ook misdadigers tot inkeer komen, al doen ze dat zelden. Het is immoreel - en slaat op onszelfbeeld terug - als we mensen niet serieus nemen, maar het is dom als we geen rekening houden met hun beperkingen. In de discussie over veiligheid en repressie zijn beide manieren relevant - die van de jurist en die van de sociale wetenschapper.

Misschien heeft de generatie strafjuristen van 1970-1995 te veel het belang van de procedurele rechtsbescherming benadrukt. De tijd is aangebroken om ons weer te oriënteren op de vraag hoe we met het strafrecht criminaliteit kunnen voorkomen. Met dat standpunt volg ik van harte de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, al wijst die er terecht op dat ook vergelding, verbetering, rehabilitatie, herstel en isolatie in aanmerking moeten worden genomen.²⁴ Terwijl de jurist de procedurele rechtsbescherming zal moeten blijven bewaken vanuit zijn eigen professie naliteit, zal hij voor een rationele instrumentaliteit vaker te rade moeten gaan bij de sociale wetenschapper. Aldus kunnen beide manieren elkaar zinvol aanvullen. Enerzijds zou onze samenleving niet kunnen werken als we mensen, burgers niet serieus namen - op de wijze waarop juristen dat doen. Als ze stemmen, als ze hun professie uitoefenen, en als we ze ter verantwoording roepen voor wat ze deden.

²²Verg B. Williams (2002); overigens meende Rousseau ook dat de beschaving een verderfelijke invloed heeft op mensen waarmee gezegd wil zijn dat de geschetste tegenstelling een karikatuur is.

²³Verg. Job 42:10. Het belang daarvan in dit verband is beschreven door Moshe Halbertal, De theoloog en de rouwende, Nexus 2002/34, p. 7-15.

²⁴WRR, De toekomst van de nationale rechtsstaat, Den Haag 2002, p. 225-227.

Weliswaar laten we ruimte voor een heel kleine categorie die we volstrekt niet toerekenen wat ze deden, maar dat is de uitzondering. De jurist aanvaardt echter dat er doorgaans een straf zal moeten volgen op een gepleegd strafbaar feit, al hoeft hij niet voorbij te gaan aan sociaal wetenschappelijke waarheden. Dat neemt niet weg, dat dikwijls wel te verklaren is waarom mensen stemden zoals ze stemden en waarom ze zich gedroegen zoals ze deden. Medische en maatschappijwetenschappen hebben ons daarover veel te vertellen. Vanuit die perspectieven zal men misschien meer aangetrokken zijn tot een soort maakbaarheidsideaal om misdaad te voorkomen, al kan niet worden voorbijgegaan aan het juridische uitgangspunt dat de rechten en vrijheden van burgers zoveel mogelijk worden gerespecteerd. De jurist beantwoordt de vraag wanneer moet worden opgetreden doorgaans met verwijzing naar het criterium of tegen iemand een verdenking bestaat. Wat zojuist werd omschreven als zinvolle repressie is in die context eigenlijk onbruikbaar. De afgelopen twintig jaar is de manier van opsporen evenwel drastisch veranderd. Niet langer wordt alleen onderzocht wie de dader is van een bekend geworden delict, maar steeds meer op de voorgrond komt het onderzoek naar de vraag welke daden van te voren aangewezen personen gepleegd hebben of gaan plegen. Ooit begonnen in de sfeer van de bijzondere wetgeving - men kent de belastingplichtige en onderzoekt of deze een delict heeft gepleegd - is vooral als gevolg van het institutionaliseren van criminele inlichtingendiensten vanaf 1986 en voorts als gevolg van steeds voortgaand werkoverleg bijvoorbeeld ten aanzien van jeugdigen, deze benadering steeds gebruikelijker. Men denkt bij de politie in termen van riskante groepen en riskante personen. Het juridische begrip verdenking aangaande een daad uit het verleden wordt door misdaadanalysten steeds meer vervangen door kansinschattingen over wat een persoon in de toekomst zal doen. Het is precies die nieuwe opsporingsaanpak die zich uitstekend laat verenigen met een rationelere strafrechtelijke aanpak.

4. Wetenschappelijke kennis

Er zijn bruikbare bevindingen ten aanzien van de vraag wat werkt en wat riskante groepen zijn, terwijl ook het onderzoek naar geïndividualiseerde risico-inschattingen veelbelovende, bruikbare resultaten oplevert.

Prioriteiten worden niet meer louter gesteld aan de hand van verdenkingen ten aanzien van gepleegde delicten. Het is echter de vraag of dat wel gebeurt aan de hand van wetenschappelijke bevindingen. Om de WRR nogmaals aan te halen: "De werkwijze van het openbaar ministerie en de politie bij de keuzes die ze maken bij opsporing en vervolging vraagt om meer verantwoording en transparantie".²⁵

De wetenschap heeft over risico's met het oog op de veiligheid iets te zeggen. De selectie van degenen op wie repressie wordt uitgeoefend kan wat dat betreft rationeler dan nu lijkt te gebeuren. En hetzelfde geldt voor de beantwoording van de vraag wat er dan met die personen moet gebeuren. Het is eigenlijk verbluffend hoeveel al bekend is. Ik ben het van harte eens met Hans Crombag als hij schrijft dat juristen zich niet langer kunnen permitteren om de empirische wetenschap voor andermans terrein te houden.²⁶ Het is wat dit betreft een beetje gemakkelijk van veel juristen, om steeds maar te wijzen op het feit dat

²⁵Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (2002), p. 12.

²⁶H.F.M. Crombag, *Rechters & deskundigen*, afscheidscollage, NJB 2000, p. 1659-1665. Hem ging het overigens vooral om de rol van deskundigen bij de bewijsvoering.

sociale wetenschappers elkaar soms ook bestrijden en dat cijfers soms voor meer uitleg vatbaar zijn. Dat laatste is natuurlijk wel waar, zoals ook weer bleek in de discussie in 2002 over politiecijfers aangaande het aandeel van veelplegers (mensen met 11 delicten of meer) in de totale criminaliteit,²⁷ maar neemt niet weg dat er dankzij zorgvuldig wetenschappelijk werk aan de hand van longitudinaal onderzoek en meta-evaluaties wel degelijk harde en direct toepasbare wetenschappelijke gegevens bestaan. Ik zal enkele voorbeelden geven.

Interventies

Een eerste voorbeeld zijn de resultaten van Lawrence Sherman en zijn groep, die in 1997 het rapport '*Preventing Crime: What Works, What Doesn't, What's Promising*' op het Internet zetten. Inmiddels is er een boek verschenen met de uitdagende titel '*Evidence-Based Crime Prevention*'.²⁸ Het begint met de mij zeer sympathieke volgende woorden: "Effective public policy and practice needs to be based on scientific evidence. This is the approach taken in medicine and other fields dedicated to the betterment of society. This is not, however, the standard usually adopted in crime prevention and criminal justice. Anecdotal evidence, program favorites of the month and political ideology seemingly drive much of the crime policy agenda. This book aims to change this by assessing the existing scientific knowledge on the effectiveness of crime prevention programs". Het boek levert wat men zou kunnen noemen een meta-evaluatie van 600 eerdere evaluaties van programma's die tot doel hadden misdaad te voorkomen.

Uitgangspunt is dat straf een manier is om het resultaat preventie te trachten te bereiken. Zowel mentorschap door een leeftijdsgenoot als een jeugdkampement na een rechterlijk vonnis kunnen wat dat betreft hetzelfde doel hebben. Het verhaal over het mentorschap zal vermoedelijk applaus ontvangen in een ietwat zachte hoek; het jeugdkampement in een wat hardere hoek van de samenleving. Een rationeel debat tussen zacht en hard eist dan minstens, dat we weten of het beoogde doel - voor zover dat voorkomen van misdaad is - door zo'n mentorschap of kampement wordt bereikt of niet. Natuurlijk spelen in zo'n debat ook andere factoren een rol: wetenschappelijk verantwoorde oplossingen die pas na heel lange tijd (dat wil zeggen pas na de volgende verkiezingen) werken of heel veel kosten, zijn voor politici niet zo aantrekkelijk. Wat daar van zij, ik beperk me nu in navolging van Sherman tot de vraag wat werkt.

De Sherman-groep heeft (evaluatie van) interventies (nader) onderzocht die plaatsvinden in families, scholen, buurten, het werk, locaties, politie en gerechten. Wat van gerechtelijke beslissingen niet werkt is - kort gezegd en door de vertaling enigszins aangepast:

- 'speciale afschrikking interventie' zoals zeer korte insluiting voor de schrik en bezoek zwaar beveiligde inrichtingen;
- resocialisatieprogramma's die non-directief zijn en ongestructureerd counselen;
- intensief gesuperviseerde v.i. of v.h.;

²⁷In Trouw 12 augustus 2002 begon met de kop 'Beleid justitie is gebaseerd op onjuiste cijfers' naar aanleiding van een analyse van J. Junger-Tas van de Landelijke Criminaliteitskaarten van de politie over 1998 en 1999 wat dat betreft een onvruchtbaar debat.

²⁸L.W. Sherman, D.P. Farrington, B.C. Welsh and D Layton MacKenzie, *Evidence-Based Crime Prevention*, Routledge, London/New York 2002.

- huisarrest;
- verhoogde surveillance in de buurt van een delinquent e.d.;
- urine testen;
- kampementen met strikte discipline;
- jongeren survival tochten.

Wat wel werkt is:

- resocialisatie met speciale karakteristieken (intensieve behandeling);
- gemeenschappelijke therapie van drugsdelinquenten in de gevangenis;
- gemeenschappelijke therapie in de gevangenis met follow-up erbuiten;
- cognitieve gedragstherapie
- behandeling van (lichte) zedendelinquenten buiten de gevangenis;
- beroepstraining;
- multicomponent arbeidstherapie
- werk buiten de gevangenis
- opsluiten van voortdurende, meervoudige delinquenten.

Zo weten we wat de politie betreft ook dat wel werken: pro-actieve arrestaties van ernstige recidivisten en dronken rijders, evenals de arrestatie van mannen die hun vrouw slaan, mits die mannen een baan hebben, intensieve surveillance bij hot spots en probleem georiënteerd (bijvoorbeeld op wapens gericht) politiewerk. Daar staat tegenover dat Neighborhood Watch (het betrekken van burgers bij de surveillance) niet werkt, zomin als het arresteren van sommige jongeren voor onbenullige vergrijpen, het arresteren van werklozen voor geweld in huis, arrestaties op de drugsmarkt, surveillance in buurten zonder helder doel en verhogen van aantallen politiemensen als daarbij niet exact wordt aangegeven welke taken versterkt moeten worden.

Voor de hardliners zitten hier vervelende berichten in: kampementen zijn onzin, meer blauw is irrationeel. Voor de duiven is er ook iets te piepen: intensieve controle door de reclassering als zodanig werkt niet net zo min als zoiets sympathieks als huisarrest of Neighborhood Watch. Maar misschien nog wel belangrijker zijn de goede berichten: er zijn wel werkende therapieën, en hard optreden tegen ernstige recidivisten werkt wel. Ik ben dan nog niet eens ingegaan op de categorie 'veelbelovend' maar nog niet bewezen - zoals 'community based mentoring programs', waarbij vrijwilligers tijd besteden met jongeren in a supportive, nonjudgmental manner while acting as role models' (p. 180).

Risicogroepen: jongeren

Ook met betrekking tot de jeugdcriminaliteit zijn we inmiddels bekend met harde gegevens. Van de 21.000 minderjarigen die in 2000 in contact kwamen met de politie hadden er 1000 meer dan vijf eerdere contacten (met een gemiddelde van 16 delicten) en 6650 tussen de twee en vijf contacten (met een gemiddelde van 5 delicten). Dat betekent dat 61% first offenders waren, hoewel 3300 van de 13.000 first offenders zeiden eerder delicten te hebben gepleegd. In het verleden kwam Van der Laan

tot de iets optimistischer conclusie dat 80% niet opnieuw een delict pleegt binnen vijf jaar.²⁹ Maar wat er ook zij van het verschil, wij weten dat tussen de 50 en 80% van de gepakte jeugdige overtreeders first offender is en blijft. Ik trek daaruit de conclusie dat het met het oog op de speciale preventie niet zinvol is om nadere repressieve actie te ondernemen jegens een op de twee jongeren. Als we dan om andere redenen willen straffen - symboolwerking, norminprenting, generale preventie etc. - dan moeten we in elk geval weten dat we bij een op de twee jongeren meer kapot kunnen maken dan dat we ermee winnen.

Hoe bepalen we nu of een minderjarige wel of niet nadere actie verdient? De woordkeus is bewust omdat in elk geval een deel van de 20-50% die wel recidiveert een psychisch probleem heeft ten aanzien van welke kinderen is vol te houden dat het grondwettelijk gewaarborgde recht op gezondheidszorg tot extra aandacht dwingt. Hoe onderscheiden we de Pietje Bells van de Sam Kleppers in den dop?

De Loeber/Farrington groep heeft op grond van uitgebreid en divers longitudinaal onderzoek een aantal risico-factoren geïdentificeerd. De belangrijkste daarvan zijn hyperactiviteit en/of 'thrill-seeking', slechte (conflicteuze) ouderlijke opvoeding, ouderlijke misdaad, gedragsproblemen op school, gang lidmaatschap en een zwakke buurtorganisatie. Er zijn ook zes 'buffers': eerst geborenen, 'lieve kinderen' in kleine gezinnen, vader in het huishouden, geen uitkering, geen wapens/drugs in huis, middelbare school onderwijs, goede ouderlijke opvoedingsstijlen. Uit het Amerikaanse onderzoek bleek dat als men op de op grond van deze twaalf factoren een schaal van -6 tot +6 maakt, men een uitstekende voorspeller heeft voor toekomstig crimineel gedrag. Vanaf +4 zal er vrijwel zeker crimineel gedrag te vinden zijn.³⁰ Men dient wel te bedenken dat het hierbij om voorspellen gaat, niet om verklaren. Sommige oorzaken van misdaad met sterk verklarende betekenis, zijn vrijwel waardeloze predictie-instrumenten. Men denke aan sterke erfelijke predisposities - serotonine productie en ADHD-problemen - die door goede opvoeding kunnen worden gebufferd.

Sommige kenmerken die in het publieke debat nogal nadrukkelijk aan de orde komen, zoals verschillen in delinquentie tussen bepaalde groepen allochtonen (Marokkanen, Antillianen) en autochtonen kunnen grotendeels verklaard worden door de hiervoor genoemde risicofactoren.³¹ Daarbij wil ik overigens onmiddellijk aannemen dat hierover veel meer te zeggen is. Zo weten we dat op zich kwetsbare jongeren sociale informatie slechter verwerken en als die kwetsbare jongeren dan van allochtone huize zijn, zijn zij gevoeliger voor discriminatie en interethnische vijandigheid met meer probleemgedrag als gevolg.³²

Wat daar van zij, de genoemde risicofactoren bieden m.i. handvatten aan de politie om te bepalen tegen welke jongeren bij kleinere onregelmatigheden wel en tegen welke niet moet worden opgetreden - betere handvatten dan louter naar aanleiding van de toevallige opsporing van een feit optreden tegen elk jeugddelict, terwijl 50-80% van de jeugdigen toch niet recidiveert. In een vervolgstudie van Loeber e.a. in Nederland, leken de zojuist genoemde factoren bepaaldelijk niet te worden gefalsificeerd door het

²⁹ A. Slotboom, C. Wiebrens and A.C. Berghuis, Een 'kaart' van de misdaad, in J.L. de Wijkerslooth, Goed beschouwd, Den Haag 2002, p. 30. P.A. van der Laan e.a., Ontwikkeling van de jeugdcriminaliteit: periode 1980-1996, WODC Den Haag 1998, p. 33-35.

³⁰ R. Loeber and D.P. Farrington, Child Delinquents: Development, service needs and interventions, Sage 2001; Veel van de bevindingen zijn ook aan te treffen in het OJJDP Juvenile Justice Bulletin. De hier genoemde factoren komen van J.D. Hawkins, T.I. Herrenkohl, D.P. Farrington, D. Brewer, R.F. Catalano, T.W. Harachi, L. Cothorn, Predictors of Youth Violence, OJJDP bulletin, April 2000.

³¹ R. Loeber, N. W. Slot en J.A. Sergeant, Ernstige en gewelddadige jeugddelinquentie, Houten 2001, p. 18.

³² W. Vollebergh, Gemiste kansen; culturele diversiteit en jeugdzorg, oratie KUN 2002.

verschil tussen de VS en Nederland niettegenstaande de geringere rol van *gangs* in Nederland en de geringere beschikbaarheid van wapens. In die studie wordt ook het e.e.a. over interventiemethoden gezegd. De groep benadrukt het belang van z.g. multimodale interventies die meerdere elkaar aanvullende veranderingsstrategieën omvatten en die gericht zijn op meerdere contexten - het individu, het gezin, de school, de vriendengroep, de buurt, de wijk. Structuur biedende vaardigheidstrainingen en gedragstherapeutische interventies bieden daarbij de beste kansen, alsmede gezinsondersteuning.

Deze wetenschappelijke bevindingen op grond van longitudinaal onderzoek en meta-evaluaties bieden doordachtere uitgangspunten dan de veelheid aan methodische uitgangspunten en attitudes die onder jeugdreclasseringswerkers kunnen worden aangetroffen en die in min of meerdere mate herleidbaar zijn tot bestaande theoretische concepten.³³ Toch pleit ik daarmee niet voor grootscheepse organisatorische veranderingen, maar ik verbeeld me wel dat het optreden van politie en jeugdwerkers rationeler kan. Het is jammer dat we gewoonweg niet goed weten wat de effecten van het huidige optreden zijn. En we weten ook niet of de aangeklede interventies van de politie beter werken dan ander optreden. Wel lijkt uit het onderzoek van Van der Laan in samenwerking met Loeber c.s dat taakstraffen inclusief de intensieve leerstraffen, jeugdreclassering en Harde Kern-projecten betere resultaten hebben dan de vrijheidsstraffen. Minder jongeren recidiveren hierna en als er wordt gerecidiveerd is het minder vaak, minder snel en minder ernstig.³⁴

Riskante personen: psychiatrie en misdaad

Het derde voorbeeld van veelbelovend, hard wetenschappelijk onderzoek betreft de problematiek van de mogelijk echt gevaarlijke mensen. Elk jaar worden zo'n 3000 deskundigenrapportages gemaakt ten behoeve van de Meervoudige Kamer van de Rechtbank in het volwassenenstrafrecht inzake onderzoek naar de geestvermogens. Al was het maar vanwege het relatieve gebrek aan beoordelaars, kan zo'n rapportage niet steeds worden gevraagd. Kordelaar heeft erop gewezen dat er per arrondissement grote verschillen bestaan in het aantal keren dat zo'n rapportage wordt gevraagd; de marge belooft tussen de 10 en 40% van de zaken die bij de Meervoudige Kamer worden aangebracht.³⁵ Er lijkt nog wel te discussiëren over de vraag met welke doeleinden nu eigenlijk een rapportage wordt gevraagd of moet worden gevraagd, maar onbetwist is dat het in die 3000 gevallen formeel gaat om advies aan de rechter om zijn oordeel te kunnen ontwikkelen.

Het lijkt mij een belangrijke vraag op welke wijze of in welke mate rechters zich door die rapportages laten leiden; het is aannemelijk dat het daarbij uitmaakt of de rapportage wordt opgemaakt ten behoeve van het oordeel in de hoofdzaak of ten behoeve van een beslissing tot verlenging van de tbs of een schorsing o.i.d. Ik weet dat sommige rechters nog erg vol zijn van experimenten uit het verleden waaruit bleek dat psychiaters verschillende diagnoses stelden bij dezelfde personen, hetgeen weinig vertrouwen opriep in de predictieve vermogens van die psychiaters. Sinds de jaren 90 zijn evenwel gevalideerde risico-analyse modellen ontwikkeld over de relatie tussen psychiatrische stoornissen en delictgedrag,

³³ M. Kruissink en C. Verwers, Jeugdreclassering in de praktijk, WODC 2002/ 202, p. 79

³⁴ P.H. van der Laan, in Loeber, Slot, Sergeant (2001), p. 342.

³⁵ W.F.J.M. Kordelaar, Beslissingsondersteuning onderzoek geestvermogens in het strafrecht voor volwassenen, Deventer 2002. Volgens D. Daniëls, Pro Justitia Rapportage, enkele actuele ontwikkelingen - lezing Hof Arnhem 27 november 2002 worden in het totaal circa 7000 rapportages gemaakt door de Forensisch Psychiatrische Diensten (waarvan ongeveer 1400 over minderjarigen) en 300 rapporten van het Pieter Baan Centrum.

waarvan veel te verwachten is.³⁶ Hoewel ik wel degelijk enig vertrouwen heb in de 'klinische blik' van sommige professionals, komt het mij voor dat dit klinisch oog vooral nuttig kan zijn in een therapeutische setting. Met het oog op de risico-inschatting vaar ik liever op de gevalideerde voorspellingsmodellen aangaande delictgevaarlijkheid ('taxatie van de risico's voor delictherhaling'). Laten we wel wezen: de beslissingen omtrent de inbreuken op vrijheden van de personen moeten zo goed mogelijk te verdedigen zijn, maar die beslissingen kunnen niet worden uitgesteld. De rechter moet kiezen: vertrouw ik op het individuele klinisch oordeel en zo ja, hoe kan ik dan aannemelijk maken dat ik op dat oordeel mag vertrouwen. Als de rechter het klinisch oordeel ondersteund wil zien met gevalideerde testen lijkt dat die keuze in elk geval sterker te maken.

Om slechts één veelbelovend instrument uit te lichten, noem ik de introductie van Webster's HCR-20 schaal aangaande risico's op geweldpleging.³⁷ De voorspelling wordt hier gebaseerd op tien historische - actuariële - items (zoals eerder gewelddadig gedrag, problemen op het werk), vijf klinische - individuele - items (zoals negatief zelfbeeld, impulsiviteit) en vijf items aangaande het persoonlijke risico-management (zoals onrealistische plannenmakerij, gebrek aan medewerking). Deze menging van actuariële (op groepskenmerken gebaseerde) factoren, individuele eigenaardigheden en factoren die te maken hebben met de redelijkheid van het onderzochte subject, betekent in elk geval dat er rekening wordt gehouden met iemands mogelijkheid tot individuele ontwikkeling. De wetenschappers die dit instrument hebben geïntroduceerd benadrukken dat dergelijke hoogst geïndividualiseerde voorspellingen door experts moeten worden gemaakt, omdat de niet ingewijde al snel tot onverantwoorde conclusies kan komen. Niettemin impliceert het instrument, waaraan jaren door tientallen geleerden is gewerkt, dat het mogelijk is geworden tot rationele voorspellingen te komen - hoe omzichtig we daar ook tegenaan moeten kijken.

Zelfs de voorzichtigste geleerden menen dan ook dat met betrekking tot opgenomen tbs-patiënten wel een begin van voorspellingen kan worden gemaakt.³⁸ Bijvoorbeeld ten aanzien van daadwerkelijk gewelddadig gedrag levert de afwezigheid van een positief sociaal netwerk een vier maal hogere kans op zo'n incident. Dat er enigerlei redelijke voorspelling mogelijk is, is niet meer dan logisch, als we bedenken dat ook mensen op de werkvloer redelijke schattingen lijken te kunnen maken. Zo weten we dat de recidivisten van ernstige misdaad die tussen 1989 en 1993 (N=314) zijn vrijgelaten uit de TBS, reeds waren geïdentificeerd als problematisch tijdens de behandeling; toentertijd werden deze mensen in de meeste gevallen vrijgelaten tegen het advies van de gedragsdeskundigen en na een periode zonder enige vooruitgang. In veel gevallen meenden de rechters dat een langer verblijf niet evenredig ten opzichte van de gepleegde delicten zou zijn nu er geen behandelingsvoortgang was en hoopten deze dat het monitoren en superviseren in de buitenwereld afdoende zou zijn. Die hoop was dus onterecht, zoals ook al bleek uit de Sherman-studie. Overigens ontdekte De Ruiter dat de het al dan niet afmaken van de behandeling door zedendelinquenten geen significant verschil uitmaakt voor hun recidive; veel belangrijker was of ze hoog uitkwamen op de psychopathie-schaal (PCL-R) en seksueel deviante

³⁶E.F.J.M. Brand en J.L. van Emmerik, Handboek Forensisch Psychiatrische Profielen; Handleiding FP-40, DJI, Ministerie van Justitie Den Haag, december 2001

³⁷ Christopher D. Webster, Kevin S. Douglas, Derek Eaves, Stephen D. Hart, HCR 20, Assessing Risk for violence, version 2, Burnaby 1997, vertaald door M. Philipse, C. de Ruiter, M. Hildebrand, Y. Bouman.

³⁸Handboek Forensisch Psychiatrische Profielen, p. 208.

delicten hadden gepleegd.³⁹ Daarmee wil maar gezegd zijn, dat er natuurlijk nog wel veel te verbeteren is aan de nu voorhanden interventies.

5. Zinloze repressie

Repressie die niet gebaseerd is op het uitgangspunt van de wens om geweld en misdaad te voorkomen, is zinloze repressie. De nu ingeslagen weg stemt zorgelijk.

Voorgaande voorbeelden illustreren dat er inmiddels gewoonweg harde wetenschappelijke feiten en methoden bestaan en worden ontwikkeld die van belang kunnen zijn bij een rationeel optreden tegen criminaliteit. Opsporingsprioriteiten, vervolgingsbeslissingen en straffen moeten wat mij betreft sterk beïnvloed gaan worden door risico-inschattingen omtrent herhalingsrisico. Minstens actuariële inschattingen voor de bulk-delicten, maar liefst en zeker bij de 'vreemdere' delinquenten meer geïndividualiseerde inschattingen. Op dit moment is er evenwel een neiging steeds meer de prioriteiten te laten bepalen door incidenten en de politieke ophef die deze tot gevolg hebben, of door meetbare factoren als geleden schade, grammen drugs enzovoorts. Daarmee lijkt de huidige repressie onverschillig voor de gevolgen die door het hardere optreden worden bewerkstelligd.

We kunnen met de WRR vaststellen dat ondanks de verharding van het strafrechtelijk klimaat de afgelopen 20 jaar de misdaad nauwelijks is afgenomen.⁴⁰ Toch blijft de verharding van de strafrechtelijke handhaving van de afgelopen tien jaar doorgaan. Dat heeft de detentiecapaciteit onder druk gezet en de ten uitvoerlegging van taakstraffen verbureaucratiseerd. Ik hoef slechts te herinneren aan de plannen tot het opnieuw uitbreiden van bewarings- en sanctiecapaciteit, het gebruik van meemanscellen en de invoering van eenvoudiger cellen.⁴¹ In oktober 2002 heeft de Raad voor Strafrechtstoepassing en Jeugdbescherming een advies gezonden aan de minister over modernisering van de sanctietoepassing en gevraagd om een visie op 'detentie als passende maatregel'. De Raad is van mening dat een meer consequente en doelgerichte sanctietoepassing niet noodzakelijkerwijs tot een groter detentievolume hoeft te leiden, als men meer tracht te winnen door 'anders afdoen' (voorwaardelijke en extramurale sancties), en het toeleiden naar andere circuits met name van justitiabelen met psychische- en verslavingsproblematiek. Die kritiek betekent dus niet dat de overheid geen gehoor moet geven aan de onveiligheidsgevoelens bij de bevolking. Zij betekent alleen dat de overheid moet proberen haar beleid op zinvolle wijze te maken.

Als de Nederlandse overheid weinig vertrouwen heeft in het vermogen van de wetenschap, moet zij - als ik de New York Times mag geloven - maar te rade gaan bij haar Finse collega's.⁴² Finland ontdekte dat de harde aanpak niet werkte en de misdaad toenam, waarna er veel meer de kant van opvoeding, gedragstherapie e.d. is gekozen.

Ten onzent neemt maatschappelijke integratie - oftewel de resocialisatie van gedetineerden - in het officiële beleid in de penitentiaire inrichtingen weliswaar nog steeds een belangrijke plaats in, maar zij krijgt in de praktijk vaak weinig prioriteit. Niet alleen is de diversiteit van de wijze waarop in de

³⁹Ed Leuw, *Recidive na de TBS*, WODC 1999; zie ook C. de Rooter, *Straffen helpt niet; wat werkt wel* (2002).

⁴⁰WRR, *De toekomst van de nationale rechtsstaat*, SDU Den Haag 2002, p. 234.

⁴¹TK 2002-2003, 28 684, nr 1, p. 29

⁴²Warren Hoge, *Caught Red-Handed? Let it be in Finland*, New York Times, January 2, 2003.

penitentiaire inrichtingen aan resocialisatie wordt gewerkt groot, maar er is ook weinig afstemming met andere inrichtingen (terwijl veel gedetineerden nogal eens verkassen) of met de reclassering en de gemeenten (de z.g. ketenpartners). Blijkens een recent rapport bepalen de inrichtingen op dit moment zelf de prioriteiten met het oog op het verminderen van recidive, waarbij de vrijwillige keuze van de gedetineerden en de strafduur leiden tot activiteiten die strekken tot maatschappelijke integratie.⁴³ Ik hoop niet dat dit betekent dat wij niet de Finse, maar de Amerikaanse weg gaan volgen. Daar komen als gevolg van de eerdere verharding van het systeem - waarvan de eerste veroordelingen nu beginnen af te lopen - dagelijks enorme aantallen mensen vrij uit de federale en staatsgevangenissen (1600 per dag). Ze worden in de meeste gevallen teruggezonden naar wijken waar men toch al weinig stabiliteit te bieden heeft - in bijna een kwart van de gevallen zonder voorwaarden en zonder te verwachten toezicht. Slechts 13% heeft deelgenomen aan enig programma voordat ze in vrijheid kwamen, want de afgelopen 20 jaar zijn de opleidings- en resocialisatieprogramma's er door de druk op de detentie-inrichtingen bij ingeschoten.⁴⁴ Ik ben niet op de hoogte van vergelijkbare cijfers over Nederland.

Maar ik maak me ernstig zorgen over de gevolgen van het huidige beleid om de hogescholen van de misdaad te laten vollopen, gegeven het feit dat men daar steeds minder toekomt aan resocialisatie. Het lijkt redelijk om het straffen van gedetineerden weer meer in het teken van de resocialisatie te zetten, zoals bijvoorbeeld ook de bedoeling is bij de SOV-maatregel (strafrechtelijke opvang voor verslaafden) en de toekomstige aan vervroegde in vrijheid stelling te verbinden voorwaarden. En het is werkelijk verdrietig dat de instantie die uiteindelijk in dit verband een hoofdrol zou moeten spelen - de reclassering - de indruk wekt in de praktijk te zijn afgestapt van het intensief begeleiden van individuele veroordeelden die terugkeren in de samenleving omdat de huidige dikwijls allochtone cliënten wat minder toeschietelijk zijn dan die uit het verleden. Ja, de reclassering wekt de indruk zijn professionaliteit te hebben opgegeven om maar te ontkomen aan het imago van Sjakie uit de familie Flodder en te voldoen aan outputcijfers. Ik hoop dat die indruk onterecht is, en dat het niet waar is dat men zijn tijd verbeuzeld met vergaderen, reorganiseren en papier schuiven. Ik hoop dat het goede werk gedaan wordt dat van de reclassering verwacht mag worden, namelijk het individueel tegemoet treden van cliënten in een *client centered* systeem, waar politie, reclassering, eventueel de Geestelijke Gezondheidszorg en wat niet al samenwerken als professionals om mensen te helpen terug te komen op het rechte pad.⁴⁵ Na de straf moet imers herstel van de vertrouwensbreuk met de veroordeelde plaatsvinden waarbij met betrokkenheid en zorg moet worden voorkomen dat er verdere marginalisering en dus verdere criminaliteit plaatsvindt.⁴⁶

6. Professionals en bureaucraten

Zinvolle repressie eist vertrouwen in de professionals die nu geplaagd worden door afnemend ontzag zowel van overheid en media als van de burgers. Zonder professioneel

⁴³ Aldus 'Kiezen voor MI, PSW arbeidsmarktadvies', april 2002 aan de Dienst Justitiële Inrichtingen van het MinJust.

⁴⁴ M. Talbot, Catch and Release, Atlantic Monthly January/February 2003

⁴⁵ Zie ook Procureur-Generaal De Wijkerslooth: 'OM moet gerichter reclasseringsadvies vragen', Reclassering (6), december 2002.

⁴⁶ Zie ook J.R.L.M. Wolf, Een kwestie van uitburgering, oratie KUN 2002.

oogcontact met riskante burgers is zinvolle repressie onmogelijk.

Nu kan men mij tegenwerpen dat het nogal wat is om beslissingen meer te baseren op risico-inschattingen. Hoe weet een agent of een officier nu wat voor vlees hij in de kuip heeft? Het antwoord is simpel: dat is de kern van zijn professionaliteit. De agent, officier, rechter of reclasseringsmedewerker moet kunnen onderscheiden dat Ali niet deugt en Youssef wel en dat Youssef daarom anders moet worden behandeld voor exact hetzelfde delict dan Ali. Dokters zeggen dat de kern van hun professie bestaat in het kunnen onderscheiden tussen 'pluis' en 'niet-pluis'. Waarom zou dat met betrekking tot veiligheidshandhavers anders moeten zijn? Laten we wel wezen: als politierechter ging ik ook totaal anders om met het veel voorkomende slag hyperbewuste criminelen dan met de zeldzame bleke misdadiger. De narcistische, hyperbewuste crimineel plaatst zichzelf steeds weer als slachtoffer van omstandigheden buiten zijn eigen controle en zegt: 'helaas leef ik in zo'n achtergestelde positie, ben ik hyperactief en heb ik foute vrienden en daarom, edelachtbare, kon ik er niets aan doen'.⁴⁷ De bleke misdadiger daarentegen ontmoette ik in een architect die de ruit van een drankwinkel had ingeslagen, daaruit drie flessen had gepakt en de politie-auto had afgewacht: hij wilde gestraft worden voor het leed dat hij zijn vrouw aandeed door zijn drankmisbruik maar dat werd nooit ontdekt en nu nam hij eigenlijk zijn eigen bestraffing ter hand. Ik zou als professioneel rechter beide daders niet in de ogen kunnen kijken, als ik ze volstrekt gelijk behandelde.

Het onderscheid dat er voor zinvolle bestraffing gemaakt moet worden moet wel op inhoudelijke gronden verdedigd kunnen worden. De wetenschap kan daarbij instrumenten aanbieden om zoveel mogelijk te voorkomen dat Winston uit vooroordeel geen tweede kans krijgt en Henk wel. Maar feit blijft dat voor een zinvolle aanpak in de meeste gevallen nodig is de verdachte of veroordeelde recht in de ogen te kijken, zowel bij de opsporing, de vervolging, de berechting als de executie en wat daarna komt.

Dit betekent dat we weer vertrouwen moeten schenken aan professionals in publieke dienst, die in staat zijn hun optreden af te stemmen de mensen die zij ontmoeten en op de problemen die zij aantreffen.⁴⁸ Kijken we naar het huidige veiligheidsveld dan kunnen we echter niet ontkomen aan een enigszins zorgwekkend beeld.

In publieke uitingen over de zittende magistratuur blijkt steeds vaker een ondertoon van afnemend ontzag ('slechte interne organisatie', 'gebrek aan onafhankelijkheid', 'onbegrijpelijke vonnissen'). Op de achtergrond speelt daarbij de welhaast overmatig kritische blik op de rechter van andere actoren in het juridisch milieu: bevalt een uitspraak niet, dan volgt steevast een roep om wetswijziging; advocaten spelen steeds vaker over de band van de oneerlijkheid van het proces; journalisten beklagen zich over gebrekkige informatie. Rechters kunnen daar slecht mee omgaan, omdat zij geacht worden wetswijzigingen te aanvaarden, in het kader van de concrete strafzaak in te gaan op kritiek aangaande

⁴⁷ Slavoj Žižek, *From Joyce-the-Symptom to the Symptom of Power*, Lacanian Ink 1996 herinnert in dit verband al aan het lied 'Officer Krupke' in Bernstein's *West Side Story* waar de delinquenten de verbijsterde politieman een sociaal-psychologische verklaring van hun houding geven.

⁴⁸ Zo ook G. van den Brink, *Mondiger of moeilijker? Een studie naar de politieke habitus van hedendaagse burgers*, WRR voorstudies en achtergronden, Den Haag 2002

de kwaliteit van de rechtspleging en discretie te bewaren.⁴⁹ De staande magistratuur, het OM, heeft vergelijkbare problemen, waarbij het extra wordt geplaagd door de omstandigheid dat het niet de onafhankelijkheid heeft die binnen de trias politica aan de rechter toekomt en bovendien sterk afhankelijk is van de luimen van de politie, die formeel ondergeschikt is. Achter de magistratelijkheid van het OM doemt steeds vaker een hiërarchisch denken op met de daarbij passende neiging tot risicomijding en carrière-denken.

Intussen blijkt ook de politie verwickeld in een gevecht over de beeldvorming ('fouten', 'geringe prestaties', 'verkeerde prioriteiten' versus 'gebrek aan bevoegdheden', 'onderbezetting'),⁵⁰ gevangeniswezen en reclassering zijn weliswaar minder vaak voorwerp van publiek debat maar binnen het justitiële veld zijn de problemen bekend die verder gaan dan de problemen vanuit het perspectief van de Arbeidsomstandighedenwet, het inschakelen van particuliere beveiligingsbedrijven en het naar een minimum terugschroeven van arbeidsintensieve activiteiten met het oog op resocialisatie.

Die bedreigingen voor de sociale positie van de verantwoordelijken binnen het veiligheidsdomein moeten tot nadenken stemmen in een periode waarin veiligheid hoog wordt gewaardeerd. Laten we daarbij niet vergeten dat de professionele waarden die bij al deze functionarissen hoog werden geacht, nog steeds buiten kijf staan: eerlijkheid, integriteit, onafhankelijkheid etc. Probleem is echter dat deze professionals steeds vaker twifelen over het antwoord op de vraag hoe zij nog aan de professionele waarden invulling kunnen geven in de concrete ontmoeting met de verdachten. Normaliter zal er op professionele crises reageren door innovaties binnen de professies, maar nu het om een zo gevoelig onderwerp als veiligheid gaat, is er ook een sterke neiging om antwoorden buiten de professies te genereren - vooral bureaucratische antwoorden.

Als ik me een vergelijking als bestuurskundige dilettant mag veroorloven denk ik dat een bureaucratie in algemene termen denkt, veel onmiddellijk resultaat wil en grote problemen vermijdt, terwijl een professional individuele bijzonderheden benadrukt, veel eens even aanziet en grote problemen aanpakt. De bureaucraat betreurt het dat hij nog niet aan zijn streefcijfer verkeersboetes is toegekomen, of het output-target politierechterzaken. De professional begrijpt dat de aanpak van een draaideurcrimineel met 40 zaken op zijn staat van dienst belangrijker is dan het oplossen van 10 winkeldiefstallen van 10 scholieren van wie er vijf toch niet recidiveren en dat de moeilijkheid er in zit de toekomstige draaideurcrimineel tussen de betrapte scholieren te ontdekken.

Centrale aansturing in naam van grote algemene doelen als 'de veiligheid' dreigt dus enerzijds te leiden tot een trivialisering van de problemen, terwijl anderzijds de daadwerkelijke greep van de centrale overheid minder groot is dan sommigen wellicht zouden willen. Daarmee wil ik me niet voegen in de gelederen van degenen die elke mogelijkheid van aansturing van bovenaf - en dus van nuttig regeringsbeleid inzake de veiligheid - zo ongeveer ontkennen. Het is immers wel mogelijk grote lijnen - een visie - uit te zetten. Maar die visie strekt ertoe om in individuele gevallen de juiste beslissing te helpen nemen. Die visie is er niet alleen omdat kamerleden een visie willen horen en burgers gerustgesteld willen worden, maar ook

⁴⁹Vergelijkbaar is de situatie in - het verder zo zeer verschillende - Frankrijk. Zie R. Lenoir, in P. Bourdieu et al., *The Weight of the World*, Cambridge 1999, p. 222-226 en 239-253.

⁵⁰Zie ook Stichting Maatschappij, Veiligheid en Politie, *Politie en haar gezag*, Dordrecht 2002 en het onderliggend rapport M.S. de Vries en C.D. van der Vijver, *Beelden van gezag bij de bevolking en bij de politie*, SMVP, Dordrecht 2002.

omdat degene die ook in oog staat met de voor hem geleide jongen die een ruit heeft ingegooid, of de voor hem geleide architect wil weten wat hij moet doen, als hij het zelf al niet weet. Zo'n visie stelt niet kwantiteit en gelijkheid voorop, maar kwaliteit en individu-gerichte keuzes. Dat is een visie die professionele kennis hogelijks waardeert.

Met de WRR acht ik het van groot belang dat de overheid de professional weer gaat beschouwen als belichamer van kennis. De Raad pleit voor 'het wettelijk vastleggen van beleid op hoofdlijnen in combinatie met een grotere vrijheid in de uitvoering, gecompleteerd met vormen van meta-toezicht, met de mogelijkheid van toetsing door de onafhankelijke rechter' (p. 12). In een land met een hoog opgeleide bevolking en met professionals in overheidsdienst kan de eis worden gesteld van kwaliteit, effectiviteit en efficiency van overheidsdiensten. Dat impliceert een aanpak die niet gebaseerd is op algemene normen, maar op geïndividualiseerde professionele beslissingen. Dat vergt enig vertrouwen in de kracht van de professionele waarden, de maatschappelijke waarden en de individuele waarden of karaktertrekken van die front-werkers.

Het voelbare publieke en politieke ongeduld rond veiligheid lijkt de daarvoor benodigde professionaliteit buitenspel te zetten. Professionals moeten de ruimte behouden te werken vanuit hun professionele verantwoordelijkheid in plaats van dat ze bureaucratische opdrachten afwachten. We mogen ze afrekenen op resultaat: waarom zijn de ophelderingspercentages in Groningen en Amsterdam zoveel beter dan in Den Haag en Rotterdam? We mogen gekozen speerpunten ter discussie stellen: wordt er wel genoeg aandacht besteed aan allochtone slachtoffers van criminaliteit? Maar we moeten ze niet dwingen zich dommer te gedragen dan ze zijn. Misdad overkomt ons niet: de misdaad van morgen is onze verantwoordelijkheid van vandaag.

Het centraal gezag zal enig vertrouwen moeten tonen in de professionele vaardigheden, de loyaliteit en de wijsheid van de professionals. Als Den Haag dat vertrouwen al niet toont, dan moet men niet verbaasd zijn dat de man in de straat in afnemende mate het gezag erkent van politie en justitie. En Den Haag zal die professionals moeten bijstaan om te leren te werken met hun professionele verantwoordelijkheid in plaats dat zij bureaucratische opdrachten afwachten. Gewapend met kennis en vaardigheden die de wetenschappen hen deels kunnen bieden, zullen zij een faire uitkomst moeten bewerkstelligen ten aanzien van elk individueel incident waarbij zij oog in oog komen te staan met een verdachte. Per slot van rekening geldt voor deze professionals hetzelfde als voor de Explosievenopruimingsdienst: wat voor beleid je ook maakt, elke bom moet afzonderlijk onschadelijk gemaakt; en voor de dokter, wat voor protocol er ook is geschreven, elke patiënt moet afzonderlijk worden genezen.

Een her-erkenning van de hoofdrol van professionals betekent dus niet dat een zinvol regeringsbeleid op het gebied van de veiligheid onmogelijk is. Bij de toepassing van de opportuniteitsbeslissing door het OM zoals die ook kan doorwerken in de opsporingsfase en bij de keuze van de straf door de rechter en bij de tenuitvoerlegging kan immers beleid worden gemaakt aan de hand van risicofactoren zoals ik die van Loeber c.s. noemde en van bevindingen over interventies zoals ik die van Sherman noemde. Maar het betekent ook dat de centrale overheid niet moet schrikken als een concrete zaak niet wordt vervolgd: niet-vervolgen is niet per definitie een kwestie van ineffectief optreden op grond van een falend rechtssysteem. Een meer cliënt gerichte aanpak (de jurist zal zeggen een meer verdachte/dader gerichte aanpak), oftewel erkenning van de individuele noden van burgers die het slechter hebben en die - juist omdat zij wel in hun slechte omstandigheden oprechte aandacht krijgen - aangepakt worden als zij in de

fout gaan, is alleen maar verstandig. Voor zover de wetenschap individueel gevaar kan voorspellen is het niet alleen een academische kwestie, maar is het zelfs een positieve verplichting van de overheid om die mogelijkheden ten volle uit te nutten.⁵¹

7. Risico en rechtsbescherming

Procedurele waarborgen moeten geen wetenschappelijk verdedigbaar optreden in de weg zitten, als dat optreden niet punitief is en rechtstreeks in het belang van degenen die dat optreden betreft. Sommige veelplegers kunnen zinvol keihard worden aangepakt. Een harde, procedureel mogelijke aanpak moet echter geen zinloze standaard worden.

Laat ik afsluiten met een pijnlijke afweging. In het strafrecht hebben wij altijd de burgerlijke rechten en vrijheden als uitgangspunt te nemen. Het hele systeem is erop gebaseerd dat slechts bij uitzondering op die vrijheden inbreuk mag worden gemaakt. Gaat het om echte inbreuken op iemands vrijheid, zijn huisrecht of communicatie dan wel om stelselmatige inbreuken op zijn persoonlijke levenssfeer in andere zin, dan vergen deze een wettelijke basis. Het is evenwel niet zo dat met een beroep op een of ander democratische wens 'zomaar' vanwege *'the greatest safety for the greatest number'* op dit punt in de wet sociale ongelijkheden kunnen worden aanvaard voor wat betreft het maken van inbreuken louter vanuit het oogpunt van risicobeheersing. Het is moreel onverteerbaar, in strijd met art. 1 Grondwet, en maatschappelijke conflicten initiërend om in de wet op te nemen dat Marokkaanse mannen van 12-24 overal en altijd mogen worden gefouilleerd terwijl dat over andere mannen niet wordt gezegd. Het voorbeeld is gebaseerd op de bevinding dat een op de vier verdachten in genoemde leeftijdscategorie is geboren in een vreemd land, waarbij Marokkanen en Antilianen de kwantitatief en kwalitatief belangrijkste deelpopulaties vormden.⁵² Het voorbeeld tekent dat wetenschappelijk verdedigbare onderscheidingen om andere - bijvoorbeeld hele goede procedurele - redenen onaanvaardbaar kunnen zijn.

Dat betekent niet dat we daarom niet meer naar een rationele instrumentaliteit voor wat betreft de eindresultaten - veiligheidsvergroting - hoeven te streven. We zullen wat we doen wel goed moeten kunnen verdedigen. Op dit moment weet ik de aldus met betrekking tot bepaalde risicogroepen te verwachten problemen niet veel beter dan enigszins analoog aan het werk van de grote rechtsfilosoof John Rawls te ondervangen. Sociale ongelijkheden kunnen zelfs als ze enigszins te legitimeren zijn met wetenschappelijke maatstaven, niet worden aanvaard op voet van de *'greatest happiness for the greatest number'*-beginsel waar ik zojuist impliciet al aan refereerde, maar wel als die ongelijkheden ten voordele werken van de mensen met de minste mogelijkheden of slechtste kansen.⁵³ Die benaderingswijze impliceert dat bijvoorbeeld het fouilleren van iedereen in een riskante wijk aanvaardbaar is, als de mensen in die wijk daarop vooruitgaan (bijvoorbeeld was dat het geval in de Millinxbuurt), maar niet als de mensen in die wijk er niet op vooruitgaan (bijvoorbeeld als de blanken in

⁵¹ EHRM 28 oktober 1998 (Osman v. UK); EHRM 14 maart 2002 (Paul and Audrey Edwards v. UK); EHRM 24 november 2002 (Mastrometto v. Italië).

⁵² Integrale Veiligheidsrapportage 2000

⁵³ Natuurlijk gaat dit om J. Rawls, *Theory of Justice* (1971); zie ook de bespreking van Nagel (a.w.), p. 75-133.

een stad het veilig vinden als de mediterrane wijk ondersteboven wordt gehaald terwijl die mensen zelf dit als een bezetting van hun wijk beschouwen). Dat mensen in zo'n riskante wijk wonen, kan men hen in het algemeen immers niet verwijten - zomin als het feit dat sommigen ADHD hebben, kinderen van criminele ouders zijn etc - en dat vergt daarom een bijzondere rechtvaardiging voor het geval men een inbreuk wil maken. Gedragingen of omstandigheden die men mensen wel zelf kan aanrekenen vergen wat dit betreft minder specifieke rechtvaardiging: daarom is het fouilleren van mensen in een uitgaanswijk al weer minder problematisch dan het fouilleren in een 'zwarte' wijk.

Het vroeg signaleren van risico's en het vervolgens aanbieden van hulp aan wie hulp nodig hebben, is met het oog op de veiligheid belangrijk. Psychiatrische 'bemoeizorg', intensieve bezoeken van probleemfamilies door gezinsvoogden, actieve optreden door streetcorner workers. Ik sta achter de uitspraak van de criminoloog Michael Tonry: 'The important relationship is not between crime and punishment, or between punishment and public safety, but between punishment and public edification'.⁵⁴ Het is de aanpak die ook is gekozen door de World Health Organization die geweld als 'public health problem' beschouwt en in wiens rapport nog veel meer op wetenschappelijk onderzoek gebaseerde aanbevelingen te vinden zijn.⁵⁵ Geweld is volgens de WHO vaak te voorspellen en te voorkomen en daar ben ik inmiddels ook van overtuigd geraakt. Zeker bij jeugdigen zijn persoonlijkheidsstoornissen en ongunstige opvoedingsomstandigheden te herkennen en m.i. dwingen die ons om op te treden.

Vanuit het traditionele strafrecht redenerend ontstaat het spannende punt pas, als men er niet in is geslaagd die risico's tijdig te signaleren of er tijdig tegen op te treden. Dan zijn strafbare feiten aanleiding om te gaan optreden. Wellicht willen betrokkenen dan alsnog hulp ontvangen, maar dikwijls - en in het ietwat veranderde politieke klimaat - zal daarmee niet kunnen worden volstaan. Zeker, soms zal de medeburger alleen serieus worden genomen als we hem niet voor de zesde keer een taakstraf opleggen, maar als we hem hard aanpakken. Keihard al was het maar om hem van de straat te houden. En zodanig dat hij elk respect van zijn omgeving verliest en weer opnieuw - dat wil zeggen vanaf nul - kan beginnen. Maak het de hoogst-frequent recidiverende scooterliefhebber onmogelijk om op zo'n ding te zitten, opdat hijzelf niet langer een funeste werking heeft in wijk of peer-group. Maar dit betekent natuurlijk niet dat we de aanpak van first offenders nog meer moeten verharderen. In dat soort gevallen al te emotioneel elke gewelddadigheid criminaliseren - of eigenlijk al te rigide aan bureaucratische aanwijzingen voldoen die op zich een reactie op die emotionaliteit onder de bevolking zijn - kon wel eens verschrikkelijk contraproductief uitpakken. Dat betekent niet dat we niets moeten doen. Zelfs bij de groep jongeren die niet first offenders zijn, maar ook nog geen veelpleger zijn, moeten we oog houden voor de contraproductieve effecten van zogenaamd doortastend optreden. Na twee tot vijf veroordelingen moet zelfs de narcistische crimineel nog een kans krijgen - bijvoorbeeld maar niet alleen door stevige heropvoeding (a la Glenn Mills of Den Engh voor jeugdigen). In deze categorieën kan een procedureel correct strafrecht soms in de weg staan aan een pro-actief, maar instrumenteel goed te verdedigen optreden. Het lijkt me dan toelaatbaar om overtreders wetenschappelijk te onderzoeken met het oog op hun toekomstig risico. Juridisch is dat te verdedigen:

⁵⁴Michael Tonry, Rethinking unthinkable punishment policies in America, UCLA Law Review, August 1999, p. 1751-1790 (p. 1753).

⁵⁵E.G. Krug, L.L. Dahlberg, J.A. Mercy, A.B. Zwi and R. Lozano (ed.), World report on violence and health, WHO, Geneva 2002, p. 17.

hun daad of anders hun recidive is dan aanleiding voor dergelijk onderzoek en interveniërend optreden. Men zou zelfs kunnen zeggen dat mensen er tot op zekere hoogte een recht op hebben onderzocht te worden opdat zij worden weerhouden van het zichzelf in de toekomst nog meer in moeilijkheden brengen. Dat dergelijk pro-actief optreden - 'bemoeizorg' - naar aanleiding van bepaald gedrag of bepaalde recidive wellicht wel iets beter wettelijk verankerd moet worden doet daar niet aan af. Banaler maar niet onbelangrijk is overigens de vraag of er genoeg gekwalificeerde professionals bestaan om dit soort werk te doen.

Is het toelaatbaar om de overtreders zelf of hun gezinnen lastig te vallen met gezinsondersteuning tegen hun wil? Dat is m.i. ingewikkelder, omdat daarmee ook de rechten van derden - de gezinsleden - in het geding zijn. Niettemin sta ik daar - in het verlengde van de psychiatrische 'bemoeizorg' - geheel achter. Zeker: als jurist besef ik maar al te goed, hoe teer dit ligt vanuit het perspectief van het recht op familielevens en als burger snap ik dat het beeld van een 'kruistocht' kan ontstaan als het gaat om gedwongen ondersteuning van moslimfamilies. En toch denk ik dat het legitiem is, net zoals het legitiem is ondersteuning te geven aan gezinnen waar heel kleine kinderen al in een gevaarlijke knoop lijken te zitten.

Het is wat dit betreft interessant hoe in dit verband op diverse gebieden verstandig wordt geëxperimenteerd. Daarbij wordt er rekening mee gehouden dat het bij de straf niet meer alleen om de aard van de gedraging (onder meer blijkend uit de schade) en de schuld van de dader gaat, maar ook om pogingen de straf - nee, zelfs de hele procedure - te gebruiken ter resocialisatie. Wat betreft de minderjarige verdachten noem ik in dit verband het z.g. Amsterdamse model, waarbij de voorlopige hechtenis wordt geschorst om de jeugdige in de gelegenheid te stellen te laten zien dat hij zich aan een plan in het kader van de Individuele Traject Behandeling kan houden, waarbij de jeugdreclassering de begeleiding op zich neemt.⁵⁶ Naar aanleiding daarvan is de m.i. nuttige motie Van Nieuwenhoven aangenomen, die ertoe strekt voorlopige hechtenis ruimer toe te passen, inclusief de mogelijkheid van de voorwaardelijke schorsing met de verplichting dat de jongere een gedragsbeïnvloedend programma volgt.⁵⁷

Zo zien we dat de experimenten die in het veld worden begonnen en door de politiek worden opgepakt soms met grote instemming van wetenschappelijke zijde kunnen worden ontvangen. Niet onkritisch. Maar wel instemmend. Wetenschappers staan niet altijd negatief ten aanzien van nieuwe ontwikkelingen of ten aanzien van de wens tot veiligheid bij de bevolking.

Tot slot dit. Zal grotere veiligheid als gevolg van zinvolle repressie ook de onveiligheidsgevoelens bij de 30% angstige bevolking tegengaan? Ik denk het wel. De reden daarvoor is het besef dat de wetenschapper mooie suggesties kan doen, maar dat een werkelijke verbetering altijd neer zal komen op het werk van de mensen aan het front in de veiligheidszorg. Professionals die anderen in de ogen kijken: een mooi voorbeeld was een erg alternatief meisje van een mij niet bekend ondersteuningsproject voor verslaafden die op haar vrije avond meeging met 'haar' ex-junk naar diens televisie-optreden, 'omdat dat wel zwaar voor hem zou zijn'. 'Bemoeizorg' - ook zorg voor mensen die geen hulp willen maar het zonder die hulp niet kunnen. Ik denk dat de onveiligheidsgevoelens afnemen als mensen zien

⁵⁶ Hierover J.A.C. Bartels, Jeugdstrafrecht, Studiepocket Strafrecht, derde druk, ter perse.

⁵⁷ TK 2002-2003, 28 600, nr. 6; zie ook (het m.i. uitstekende) Actieprogramma aanpak jeugdcriminaliteit 2003-2006, TK 2002-2003, 28741, nr. 1.

dat iemand zich met hun enge buurman bemoeit en als ze een enkele keer meemaken dat ze zelf worden aangesproken. Dat zij zelf van een veiligheidsverzorger te horen krijgen wat Jorien van den H van de rechter hoorde: “Ik heb zitten kijken en ik zie dat u vol zit”.

Samenvatting

De hedendaagse veiligheidsconsument ergert zich. Politiek en bestuur worden gehinderd door oude sentimenten om adequaat op die ergernis te antwoorden. Een rationele reactie vergt een faire procedure en een werkend resultaat. Op grond van wetenschappelijke bevindingen waarbij riskante personen en situaties kunnen worden aangewezen, zullen wij naar een beter werkend strafrecht toemoeten. Wie voorwerp van opsporing wordt en aan welke interventie die persoon moet worden onderworpen bij wijze van straf en/of maatregel is te beredeneren op grond van wetenschappelijke, *evidence-based* risico inschattingen. Alleen dan is repressie zinvol. Dat vergt vertrouwen in de professionals. En het betekent niet dat - zoals nu in de lucht zit - tegen elke first offender draconisch wordt opgetreden. Het roept wel nieuwe vragen op voor werkzaamheden die op het snijvlak van repressie en preventie moeten plaatsvinden.